

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, професора, завідувача
кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету**

імені І. І. Мечникова

КОНДРАТЕНКО Наталії Василівни

**про дисертаційну роботу «Реалізація комунікативних стратегій і тактик
у мовленні сучасних українських політичних експертів і технологів»**

ФЕДОРОВОЇ Анни Петрівни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дослідження сучасного українського політичного дискурсу перебувають у центрі уваги мовознавців з огляду на необхідність комплексного аналізу політичної комунікації в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Застосування до вивчення політичного дискурсу лінгвопрагматичного підходу і сучасних методів та прийомів дає змогу продемонструвати, з одного боку, специфіку комунікативно-дискурсивних параметрів функціонування політичних текстів у дискурсивному просторі, а з іншого – виявити особливості комунікативної поведінки мовних особистостей. З огляду на це дисертація А. П. Федорової, що поєднує обидва вектори дослідження, є актуальним дослідженням, яке висвітлює стратегічний вимір сучасної політичної комунікації в Україні та виокремлює характерні риси комунікативної поведінки її суб'єктів – політичних оглядачів, політологів, блогерів та інших, тобто тих мовних особистостей, які є посередниками між владою і народом. У такому разі саме інтерпретація, віддзеркалення, оцінювання та узагальнення публічної діяльності українських лідерів думок послуговували матеріалом для аналізу. В усьому світі лідери суспільної думки здатні впливати на сприйняття політичних подій пересічними адресатами – слухачами і читачами. Ця

тенденція помітна і в Україні, оскільки роль політичних експертів значно зросла під час повномасштабного вторгнення в умовах інформаційної війни. Відповідальність таких мовних особистостей величезна, проте це не виключає використання маніпуляцій і сугестійного впливу з їхнього боку, що передбачає залучення різноманітних стратегій і тактик, переконливо продемонстрованих у роботі А. П. Федорової.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Обрана тема дисертації потребувала опертя на комплекс сучасних методів і прийомів, що відповідають засадам комунікативно-прагматичної лінгвістичної парадигми. Серед традиційних методів використано описовий, а серед комунікативно скерованих – дискурсивний (з метою дослідження особливостей соціальної взаємодії учасників політичної комунікації), прагматичний (з метою характеристики комунікативних стратегій і тактик, але ми б порадили визначити цей метод як лінгвопрагматичний), лінгвостилістичний (з метою опису функціонування мовних одиниць і стилістичних фігур та приймів у політичних текстах), когнітивно-дискурсивний (зادля аналізу аксіологічних параметрів політичного дискурсу), компаративний аналіз (для зіставлення стратегій і тактик, що уможливило репрезентацію їх типології). Не зовсім погоджусь з виокремленням методу лінгвістичної статистики, натомість у дисертації, на нашу думку, актуалізовано методи функційного і структурного аналізу.

Ілюстративним матеріалом для підтвердження висунутих тез стали тексти публічних виступів, промов, блогів, інтерв'ю тощо українських лідерів думок Віктора Тарана, Валерія Чалого, Володимира Молчанова, Євгена Магди, Олесі Яхно, Тараса Загороднього, Петра Олещука, Володимира Кулика, Олега Лісного, Костянтина Матвієнка, Андрія Миселюка, Олександра Антонюка, Михайла Басараба, Андрія Городницького, Андрія Мельника, Віталія Портникова, Ігоря Чаленка, Володимира Фесенка, Володимира Цибулька, Сергія Гайдая, Валерія Клочка, Руслана Бортніка, Антона Кучухідзе та інших (відповідний перелік джерел

фактичного матеріалу наведено в списку використаної літератури), що засвідчує валідність отриманих результатів.

Також варто відзначити вагому апробацію результатів дослідження: А. П. Федорової: 11 доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях відповідно до основних висновкових положень дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукову новизну дисертації підтверджує проведений на високому науковому рівні всебічний аналіз українського політичного дискурсу: описано та схарактеризовано типологію комунікативних стратегій і тактик, запропоновано характеристику мовних особистостей лідерів думок, а також виявлено механізм мовленнєвого впливу та його кореляцію з обраними мовними засобами. А. П. Федорова, ґрунтуючись на засадах вивчення політичного дискурсу, мовної особистості, стратегій і тактик, представила комплексну концепцію мовної особистості політичного оглядача, роль якого є однією з домінантних у сучасному українському політичному дискурсі. Наукову новизну також визначає простежений дифузний характер політичного і медійного дискурсів, що характерно для сучасного інформаційного простору.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертації прислужаться в практичній площині комунікативної лінгвістики, політичної лінгвістики, дискурсології, лінгвопрагматики, медіалінгвістики та стилістики тексту. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів під час викладання навчальних дисциплін «Сучасна українська мова. Лексикологія. Синтаксис», «Лінгвістична прагматика», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Стилістика української мови», «Загальне мовознавство», «Політична лінгвістика», а також для створення відповідних корпусів текстів і словників. Окремі положення дисертації можуть бути використані під час викладання обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів «Медіалінгвістика», «Лінгвістична семантика», «Сугестійна лінгвістика», «Лінгвоперсонологія», під час написання студентських наукових робіт та навчальних видань.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати та твердження дослідження висвітлено та опубліковано у 6 одноосібних публікаціях авторки, з серед яких 5 статей у фахових виданнях України та 1 публікація в закордонному виданні, а також у 9 публікаціях апробаційного характеру, що додатково висвітлюють результати дослідження. Перелік наукових розвідок відповідає чинним вимогам і містить оприлюднення основних результатів дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації А. П. Федорова дає підстави стверджувати, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Наукова робота є оригінальною, самостійною, не містить плагіату й самоплагіату. Усі твердження містять покликання на авторитетні праці з відповідним бібліографічним описом.

Загальна оцінка дисертації. Дисертацію структуровано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань, сформульованих у вступі, що охоплює також характеристику актуальності, наукової новизни, об'єкта і предмета дослідження, теоретичного і практичного значення, методів та апробації роботи тощо. Усіх формальних вимог у роботі дотримано.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження комунікативних стратегій і тактик у політичному дискурсі»* визначено засадничі поняття наукової розвідки: комунікація, комунікативний акт, комунікативна ситуація, мовленнєвий вплив, маніпулювання, мовленнєва / вербальна агресія, політична комунікація, політичний дискурс тощо. Також схарактеризовано поняття комунікативного конфлікту, що задало напрям інтерпретації матеріалу переважно в перспективі конфронтаційної взаємодії учасників політичного дискурсу. Описано обраний об'єкт дослідження – політичний дискурс, представлений у виступах, дописах і текстових матеріалах «спеціалізованих суб'єктів політичної комунікації». Авторка зазначає: «Це професійні посередники, які не є безпосередніми носіями влади, проте вони здійснюють когнітивне, стратегічне та операційне

супроводження політичної діяльності» (с. 67). Роль політичних експертів особливо помітна під час повномасштабного вторгнення, оскільки медіатори між політичними подіями і владою, з одного боку, та реципієнтами – пересічними громадянами, з іншого боку, стають повноправними учасниками політичного дискурсу, а не перебувають на його периферії. Також репрезентовано теоретичні засади дослідження комунікативних стратегій і тактик, а комунікативну стратегію дефінійовано як «генеральний план, макроструктуру та загальний вектор мовленнєвої поведінки мовця, що чітко окреслюється його інтенційною метою, прагматичним контекстом ситуації та врахуванням чинника адресата» (с. 73). А. П. Федорова розрізняє термінологічні поняття «комунікативна стратегія», «мовленнєва стратегія» і «вербальна стратегія», що дещо суперечить сталим уявленням про ці поняття в лінгвістичній прагматиці, утім, демонструє оригінальний підхід авторки до стрижневого поняття дослідження. Для подальшого аналізу стратегій і тактик обрано концепцію О. Семенюка та В. Паращук, які виокремлюють три типи: стратегія «гра на зниження», стратегія «гра на підвищення»; стратегія театральності (с. 99), а також концепцію О. Яшенкової з певними доповненнями й уточненнями, що продемонстровано в наступному розділі.

У другому розділі «Прагмалінгвістичні особливості реалізації комунікативних стратегій і тактик у мовленні сучасних українських фахівців із політичної комунікації» представлено типологію комунікативних стратегій і схарактеризовано мовні засоби їх реалізації, зокрема в аспекті залучення риторичних прийомів та емоційно-експресивних мовних одиниць. А. П. Федорова пропонує виокремлювати такі комунікативні стратегії в політичному дискурсі: інформаційно-інтерпретаційну, «гру на підвищення», «гру на зниження», театральності, самопрезентації, а також інші стратегії. Серед проаналізованих засобів реалізації описаних стратегій визначено концептуальну метафору, дисфемізацію мовлення, евфемізацію, прийоми іронії та сарказму, стилістично знижену лексику. Також наведено приклади

апелятивації (деонімізації) як стратегії «гри на зниження» в умовах російського вторгнення в Україну.

Характеризуючи інформаційно-інтерпретаційну стратегію, авторка зазначає, що ця стратегія передусім реалізована за допомогою тактики визнання існування проблеми (с. 116), а також розрізняє поміж інших тактики коментування і пояснення (с. 122), проте не дуже чітко окреслює особливості й відмінності цих тактик.

Стратегію «гра на підвищення» А. П. Федорова визначає як таку, що «за її допомогою експерти та технологи прагнуть казуально підсилити власний медійний імідж, легітимізувати свій професійний статус «незалежного арбітра» або ж концептуально покращити образ іншого суб'єкта політичного процесу (наприклад, держави, армії тощо)» (с. 126), тобто стратегія є підкреслено позитивно аксіологічною, проте не має вираженої автоскерованості на мовця. Натомість авторка дисертації вважає, що основними функціями цієї стратегії є підвищення іміджу мовця, побудова позитивного та розумного політичного оглядача; створення діаметрально протилежної картини світу разом зі своїми опонентами, постійна підтримка авторитету серед читачів, висвітлення будь-яких подій через позитивне мислення та однозначне рішення, що потребує додаткових коментарів у контексті розмежування стратегії «гра на підвищення» і самопрезентації.

Стратегія «гра на зниження» є дзеркальною щодо попередньої стратегії, оскільки її «залучають для цілеспрямованого зниження соціокультурного чи політичного рейтингу опонента, експліцитного підризу довіри соціуму до нього, а також для фокусування уваги реципієнтів на деструктивних аспектах його діяльності, концептуальних помилках, прорахунках чи морально-етичних девіаціях» (с. 128). Однак варто відзначити і певну суттєву відмінність векторів реалізації цих стратегій: якщо перша більшою мірою скерована на мовця і зображені події, то друга – на політичних опонентів і ворожу ідеологію. Саме ця стратегія здебільшого

демонструє конфліктну комунікативну взаємодію та є репрезентантом вербальної агресії у політичному дискурсі.

Наступним етапом А. П. Федорова виокремлює стратегію театральності, характеризуючи її як таку, що «може поєднувати різні, інколи діаметрально протилежні слова мовця. Ця стратегія характеризується більш яскравим вербальним впливом, прихованим змістом, гіперболізацією тощо» (с. 138). Утім, наведений ілюстративний матеріал та здійснений аналіз засвідчує, що театральність скерована на експресивність, емоційність і є прагненням мовця привернути увагу (патріотичні гасла, риторичні фігури, метафори, стилістично забарвлена лексика тощо), тобто характерна загалом для політичного дискурсу, саме тому має місце майже в кожній з описаних стратегій. Наприклад, стратегії оцінного типу – «гра на зниження» і «гра на підвищення», як стверджує А. П. Федорова (с. 142–143), можуть поєднуватись зі стратегією театральності.

Стратегія самопрезентації представлена «дієвим інструментом авторизації експертного тексту» (с. 147), що реалізована через тактики ототожнення, іронічного цитування та свідомого використання експресивно маркованих лексем. Саме ця стратегія безпосередньо співвідноситься з вираженням мовної особистості і передбачає специфічний ідіостиль, оригінальну аргументацію та особливий вибір мовних засобів для реалізації авторської інтенції.

Крім наведених стратегій, у дисертації наведено «інші стратегії», серед яких схарактеризовано стратегії маніпулювання та нападу, які цілком заслуговують на окрему характеристику і місце в запропонованій типології через особливий сугестійний потенціал і специфічні тактики, притаманні саме цим стратегіям конфронтаційного типу.

У третьому розділі «Роль мовної особистості в політичному дискурсі України» увагу зосереджено на мовленнєвій діяльності лідерів думок – політологів, експертів, оглядачів, блогерів та ін. А. П. Федорова зазначає: «Важливим складником лінгвоперсонологічного портрета лідерів думок є

комунікативні маркери, у ролі яких виступають репрезентативні слова-ключі (лексичні домінанти), що прагматично підсилюють концептуальні ідеї продуцентів тексту й виводять актуальні теми на перший план» (с. 163). Авторка спирається на концепцію мовної особистості і мовного портрета та характеризує мовну особистість як засадниче поняття лінгвоперсонології. Зважаючи на це, в дисертації окреслено основні мовленнєві жанри комунікативної діяльності політичних експертів як елітарних мовних особистостей. У роботі представлено й аналіз мовних засобів, характерних для політичних експертів, блогерів і оглядачів. Утім, окремі твердження потребують уточнення: так, наприклад: «Усе частіше у політичному дискурсі вживають дієслова у формі 1-ї особи однини, особові та присвійні займенники *я, мій*. Такий підхід значно зосереджує увагу саме на тій чи тій особистості, підсилюючи суб'єктивізацію промови, ототожнює промовця з народом: *Щодо економічної сторони – то ми теж здатні мінімізувати наслідки енергетичного терору; Ми можемо зробити це виключно за власні кошти* (Магда, 34)» (с. 173) містить внутрішню суперечність щодо вживання займенників 1-ої особи однини і множини.

Висновки дисертації є ґрунтовними та переконливими, вони повною мірою віддзеркалюють основні результати та відповідають поставленим завданням.

Зважаючи на викладене вище, дисертаційна праця А. П. Федорової є самостійним та оригінальним, завершеним дослідженням, що відповідає чинним вимогам щодо оформлення й обсягу. Складність та багат шаровість порушеної проблеми засвідчують високий ступінь обізнаності авторки з матеріалом та новаторський підхід до об'єкта дослідження. Позаяк окремі положення дисертації з огляду на їхню складність потребують додаткового витлумачення, що лише увиразнює актуальний характер роботи.

1. Серед методів, використаних у дисертації, зазначено метод лінгвістичної статистики, який «залучено для кількісного опрацювання фактичного матеріалу, визначення відсоткового співвідношення стратегій і

тактик, а також для математичного підтвердження об'єктивності виведених закономірностей» (с. 20). Проте доцільніше було б визначити комплекс використаних квантитативних прийомів як метод кількісних підрахунків, оскільки повноцінно метод лінгвістичної статистики в роботі не представлено.

2. У межах інформаційно-інтерпретаційної стратегії А. П. Федорова визначає комунікативні тактики коментування та пояснення (далі в тексті – раціонального пояснення). У межах цієї комунікативної стратегії під час аналізу цю тактику схарактеризовано і як «тактику коментування та раціонального роз'яснення» (с. 124), тобто об'єднано дві попередньо визначені тактики в одну. Бажано було б додатково пояснити специфіку цих тактик та сформулювати відмінності між ними, зокрема на рівні використання мовних засобів та реалізації комунікативної інтенції мовця.

3. Зважаючи на вагомий аксіологічний компонент у стратегіях «гра на підвищення» і самопрезентація, а саме домінування позитивної оцінки у політичному дискурсі, було б бажано визначити, як саме корелюють між собою стратегії «гра на підвищення» і самопрезентації на рівні комунікативної інтенції і використання мовних засобів.

3. Серед функцій у діяльності політичних експертів, дослідників політичних процесів, аналітиків та інших переконливо виокремлено прогностичну функцію, що охоплює «моделювання вірогідних сценаріїв розвитку політичних криз, електоральних циклів чи наслідків ухвалення державних рішень» (с. 68). Які з визначених стратегій реалізують цю функцію? І чи доцільно окремо розглянути стратегію прогнозування в політичному дискурсі?

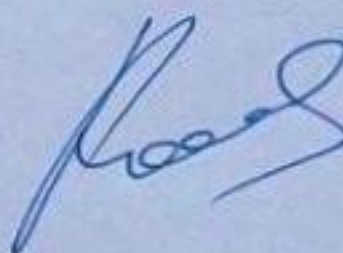
Усі представлені міркування актуалізують дискусійні питання та спонукають до роздумів з приводу актуальної проблематики дисертаційної роботи А. П. Федорової. Загалом у дисертації представлено оригінальний комплексний аналіз комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу та елітарних мовних особистостей на матеріалі текстів промов, виступів і

дописів відомих українських лідерів думок, що висвітлено в комунікативно-прагматичному аспекті.

Отже, дисертація ФЕДОРОВОЇ Анни Петрівни на тему: «Реалізація комунікативних стратегій і тактик у мовленні сучасних українських політичних експертів і технологів» подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія, є завершеним оригінальним та самостійним науковим дослідженням з сучасних філологічних проблем, яке відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341). Анна Петрівна ФЕДОРОВА заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 – Філологія, галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

 Наталія КОНДРАТЕНКО

*Підпис д. філол. н., професора
Наталії Кондратенко засвідчує.
Г. Мелничук*

